

בין שיבה לגבורות

א.

החיבה הנודעת למספרים עגולים נותנת, שלא כדרך שאנו נוהגים בעשיריה אנו נוהגים במחציתה, ושעל־כן ניתן להבחין בין תכונת־החג הגדושה ביותר במשוך קרן יובל השבעים ובין תכונת־החג הקלושה ממנה במשוך קרן יובל השבעים וחמש. והלא בעינינו ראינו, לפני חמש שנים, כמין יום שכולו חג – עצרות גדולות, שכינסו חכמים וסופרים, זקנים וצעירים, עם גדול ורב; סדרי כיבוד וטכסיהם, כגון מעשה האוניברסיטה העברית שעיסרה את בן השבעים בתואר דוקטור משום כבוד, ומעשה ממשלת ישראל שכיבדתו בפרס בכלל מנין המכובדים לכבוד מנין שנות המדינה, ומעשי מוקירי סגולתו וסגולותיו, שהוציאו שני ספרי יובל "לעגנון שי" ו"יובל שי", וכמה ספרים עליו, ואין צורך לומר רוב מאמרי הערכה ועיון ופרשנות וכיוצא באלה, ואילו עתה התרועה לא היא, והתקיעה לא היא, והכל כמצניעים והולכים. והלא פליאה היא – הוא־הוא האיש על שיעור־קומתו וחמדת־כשרונו, שחמש השנים לא גרעו מהם, אלא הוסיפו עליהם לאַמת את המאומת בתלמידי חכמים – לפי נוסח אחר: זקני חכמה – שכל מה שהם מזקינים דעתם מתיישבת ומיתוספת עליהם.

ודומה, שאין לישוב את הפליאה אלא על דרך שהמספר העגול, מנין העשור, כמותו כשבת, והשנים שבין מספר עגול לחברו כמותם כימות־החול, וכשם שהשבת ששת ימי המעשה מתפרנסים הימנה, באופן שלושת הימים הראשונים עודם יונקים מכוחה של השבת שלאחריהם, ושלושת הימים האחרונים כבר יונקים מכוחה של השבת שלפניהם, כך גם השנים שבין שנת השבעים ושנת השמונים מתפרנסות, חציין האחד משנת־השיבה שלאחריהן וחציין האחר משנת־הגבורות שלפניהן, וציונו של יובל השבעים וחמש בא לסמן את נקודת־המפנה, שבה עיני החוגגים פונות מעם היובל הגדול שהיה אל היובל הגדול שיהיה, והם מכוונים לו את לבם, ואף דורשים את כוונתם הלכה למעשה – הם פותחים בתכונת חג הגבורות ובהכנותיו, שחגיגתו תהא במעלת התיקון והשלימות וראשית תכונה והכנה היא בדיקה, מה כבר נעשה ומה קרוב שייעשה ומה דין שייעשה. ונסתפק לעת עתה בשלוש הערות.

ב.

הערה אחת: אפילו בחינה מרפרפת על פני ספרות ההערכה, שבאה עתה כעיטור לעצם היובל וסביביו, עשויה ללמדנו, כי מפרכסה בה כעין תהיית המעריכים על עצמם, כביכול הביקורת תוהה על עצמה. ומותר אולי לשער, כי שרשה של התהייה הזאת באה מתוך הקושיה שהמבקרים מקשים, משמה של ביקורתם, את עצמם: האומנם אנו, המעריכים, יצאנו ידי הערכתנו כלפי הנערך, כל עוד לא הקפדנו, הקפדה של ממש, על מידת כנגד מידה. בלשון אחר: האומנם קיימנו בו בחינת מה הוא בכליות הסיפור, אף אנו בכליות המספר. והנה אין צורך ברוב דברים כדי להוכיח, כי התשובה לשאלה הזאת אי־אפשר לה שתהא תשובה, שאין בה כמה וכמה נדנודים של לאו. ביקרתו של ש״י עגנון משופעת הרבה: על בני שלושה דורות, שהם שותפים בה, ניתוספו בני דור רביעי, אך הצד השווה שבהם שהם רחוקים לא בלבד מיכולת תפיסת כל כולו אלא גם מחפצה. כמעט כל אחד ואחד יש לו חלק בו, אך אין לו נחלה בו.

ג.

הערה שלאחריה: משום כמה וכמה טעמים, שונים אך חיוניים, לא הגיעה הביקורת הזאת לידי איוון בין חפצו וצרכו של הדיין ובין חובתו וכרחו של הדיין, וכשם שאתה מוצא פרשיות בעשייתו של הנדון, שדייניו נדרשים להן הרבה, כך אתה מוצא פרשיות שאין הם נדרשים להן אלא במעט, או פוסחים עליהן פסיחה נועזה או חמקנית, והדיספרפורציה של תשומת־הדעת אינה מסתברת מתוך החשיבות האוביקטיבית העודפת של פרשיות אלו וחילופה בפרשיות אלו, והלא אלו ואלו מרועה אחד ניתנו, ולא עוד אלא שבר־לוחות, שגם הם מונחים, כדין, בארון כלוחות השלימים, זכו בפרוטקציה יתירה, ונשכח ענין לא תהא כוהנת כפונדקית, והדברים לולא היו מעציבים הרבה, היו משעשעים מעט. וחסרון זה, הקשה לגופו, נמשך לו חסרון גדול כמותו – כשם שריבוי הטיפול בחטיבות אחדות מגביר את תשומת־לבם של קהל הקוראים, כך מיעוט הטיפול בחטיבות אחרות ממעט את תשומת דעתם ונמצאת הערכת כלל־פעלו של הסופר מתעוותת, וממילא תשלום הבנתו משתבש. ורישומה של דיספרפורציה זו ניכר לא בלבד בקהל־הקוראים אלא גם בציבור הסופרים, שהשפעתו של המספר, כדרך השפעתו של סופר גדול, מרובה בקרב סופרי הדור וביותר צעיריהם. ודאי שהשפעה זו עשויה היתה לסייעם לגלות את עצמם לעצמם, אילו ידעו ידיעה של ממש את כל־כולו והתערו בכל־כולו, תחת אשר ינסו, והוא בסופו ניסוי של תוהו, לדבק את עצמם לסוגיה בודדת אחת או אחרת, ובייחוד לסוגיית־האלגברה שלו. דומה, כי ההתעוררות, המבצבצת מעברים להתחקות על פעלו של

המספר מתוך עקיבה מפורטה של דרכו מתחילתו וחקירת מסילתו לשביליה ולשבילי שביליה, ומתוך בחינה מדוקדקה של מסכת כליו על מקסמי-גיבושם ותעלומת-שימושם, היא כעין בשורה לכך, אמנם, לעת-עתה עודה בשורה רפה, אך סופה תתגבר ותלך, ונקווה כי חמש השנים שלפניה יהיו לה לטובה.

ד.

הערה אחרונה: רבים העוסקים בעגנון ומרובים דרכי עיסוקם ושונות הנחותיהם וממילא שונות מסקנותיהם, וענין שני כתובים המכחישים זה את זה כענין המצוי, ואילו הכתוב השלישי המכריע ביניהם הוא, ככל הנכון, מעבר לאפקו של זמננו, שעל כן אין ברירה אלא לקיים ענין מניה ומניה תסתייע שמעתתא. אולם יש מקום לתקן תיקון יפה, והוא בנין בית זימון לבירורה ולליבונה, ואף לענין זה דין שנסתייע בחמש השנים שלפנינו. הכוונה לבית כפול-תפקידים. התפקיד האחד הוא בית כפשוטו, בית עגנון, שהיה לי הכבוד להכריז עליו ראשונה משמה של עיריית ירושלים בסדר מתן אזרחות כבוד לסופר – בית שיהא לא בלבד על שמו אלא בעיקר לשמו: בו ימצא כל שכתב הסופר וכל שנכתב בו, לאמור כל חיבוריו בכתב ובספר לכל מהדורותיהם, וכן כל העשוי מצד מה לסייע להארטם, עד שחוקרי עגנון ולומדיו יעמוד לרשותם כל הנרצה והנדרש למחקרם וללימודם. התפקיד האחר הוא בית כדרושו – אכסניה של קבע, בימה לחקר עגנון, בין נישאת על כתפי בית עגנון, בין נישאת על כתפי חבורת סופרים וחכמים. ואף הבית הזה והאכסניה הזאת יעשו ליום היובל הבא עלינו לטובה, יום הגבורות, שיהא יום שכולו חג לעם ולספרותו.

[תשכ"ד]